

Robert Kramer

Az egzisztenciális tudattalan felfedezése: Rollo May találkozása Otto Rankkal*

„Megfertőződtem a ranki gondolatokkal” – Carl Rogers

„Rank olvasását semmi sem pótolhatja. Évek alatt összegyűlt töprengések, meglátások
kincsesbányája” – Ernest Becker

„Kapkodtam a levegőt, amikor olvastam az írásait, főleg az *Akarat-terápiát*” – Irvin Yalom

Titáni vágyakozás volt benne az élet iránt, vágy a kozmikus jelentésre, de megmaradt törékenynek, magányosnak és sebezhetőnek. 81 évesen, a már kihunyni látszó láng miatt felbőszülve, Rollo May így kiáltott fel: „Nincs időm meghalni!” (Abzug, 2021, 332). A törekvés, hogy enyhítse a születés pillanatában a közömbös kozmoszba csöppenő, szorongó emberiség szenvedését, May életének szenvedélye volt. Ez az élet egy vidéki középnyugati életként kezdődött 1909-ben, és 85 év után, 1994-ben, a 20. század második fele egyik legünnepeltebb pszichoterapeutájának és közéleti értelmiségijeként ért véget.

„A művész a megtört ember képét ábrázolja” – írta May (1969) a *Love and Will*-ben, aki maga is mindig érezte a megtörtséget, „de meghaladta azt, éppen azzal az aktussal, hogy művészetté alakította. [...] A neurotikus az „*artiste manqué*” [kb. hiányos művész] az a művész, aki képtelen a konfliktusait művészetté alakítani” (23-24.). Miután Rank felszabadította az írói válságából, Anaïs Nin (1966) megfigyelte, hogy a neurózis „a lélek dadogása az életben” (295.).

A *Courage to Create*-ben Rollo May (1975), aki egy teljes életet végigküzdött, hogy a saját megtörtségét, „lelkének dadogását” művészetbe fordítsa, lélegzetelállítóan prométheuszi látomást vet fel: „A kreativitás a halhatatlanság iránti sóvárgás. [...] Tudjuk, hogy mindannyiunknak bátorságot kell gyűjtenünk ahhoz, hogy szembenézzünk a halállal. A kreativitás ebből a küzdelemből fakad – ebből a lázadásból születik a kreativitás aktusa. [...], a szenvedély, hogy az ember túlélje a saját halálát” (31.). Azért születünk, hogy meghaljunk. De azért is születünk, hogy

* Eredeti megjelenés: Robert Kramer: Discovering the Existential Unconscious: Rollo May Meets Otto Rank. *The Humanistic Psychologist*, 2023, 51(1): 15-35.

éljük – fessünk, énekeljünk, táncoljunk, írjunk, zenét szerezzünk, betegségek gyógymódját találjuk fel, és hogy a hatalmas, felfoghatatlan kozmoszban elfoglalt helyünkön gondolkodjunk. Csak az őszinte szeretet adásával és fogadásával, valamint – Rank szófordulatát használva – „kreatív akaratumk” kifejezésével van reményünk összetörtségünknek, gyötrelmeinknek, végtelen magányosságunknak – csak átmeneti – gyógyítására.

„Belülről kifelé”

Rollo May mindig is elismerte, hogy az 1930-as évek közepén történt találkozása Otto Rankkal megváltoztatta az életpályáját. Mostanáig azonban csak kevés tudós értette meg, milyen jelentős is volt Rank Rollo számára. Ebben a cikkben, Robert Abzug May-életrajzára (Abzug, 2021) támaszkodva, elmondom a teljes történetet. Abzug épp annyira lángolóan szenvedélyes, mint hűvösen elemző végső összegzése maradandó tiszteletadás az önmagára „sebzett gyógyítóként” hivatkozó személy előtt, aki az egzisztenciális tudattalanra való mélységesen tragikus, ranki ráismerést hozta be a konformista, anti-intellektuális amerikai tudatba.

Miképp volt képes Rollo¹ véghezvinni ezt a bravúrt? Hogyan sikerült megragadnia egy teljes amerikai nemzedék „érzelmi hangoltságát” – egy olyan materialisztikus népéét, amelynek tagjai nem éppen aziránti óhajukól ismertek, hogy túl közletről vizsgálnák „pszichéjuket és lelküket”, hát még az erőszakos, sötét szívüket?

E kérdés kibontásának érdekében Robert Abzug, Audre és Bernard Rapoport, a Texasi Egyetemen a zsidó tudományok régens elnöke, a történelem és az amerikai tanulmányok professzora, harminc évet töltöttek Rollo életének és munkásságának tanulmányozásával. Abzug a professzionális történészek lelkes élelátásával mélyen beleásta magát May évtizedeket felölelő naplóiba, leveleibe, álomelemzéseibe, kézirat-vázlataiba és prédikációiba, valamint számos interjút készített May-jel és rengeteg kollégájával, barátjával, szeretőjével és diákjával. Rollo, nagy bátorságról téve tanúbizonyságot, szabad kezét adott Abzugnak, hogy úgy idézhessen egykori gondolataiból és érzéseiből, ahogy azok fel voltak jegyezve, beleértve – sőt, hangsúlyozottan beleértve – ebbe a legbrutálisabbakat, legönmarcangolóbbakat is. „Ez az intim fölény” – jelenti ki Abzug (2021) – „lehetővé tette számomra, hogy belülről kifelé írhasak Mayról” (16.). Abzug May félévszázadnyi naplórészleteinek önkínzó passzusaival teli, lebilincselő életrajzát olvasni olyan, mintha az ember lehallgatná Rollót, miközben kiönti a szívét egy pszichoanalitikus kanapéján.

Abzug gond nélkül integrálja a pszichológia Titánjának zűrzavaros életét és a 20. századi Amerika hömpölygő politikai, kulturális és intellektuális klímáját. „May élete,” – állítja Abzug, tézisét egy mondatban összefoglalva – „jóval nagyobb jelentőséget ölt magára, ha a modern amerikai kultúra központi drámájának részeként

¹ Az olvasó talán némileg furcsának fogja találni, hogy az írás szerzője, Robert Kramer végig „Rollo”-ként hivatkozik Rollo Mayre. Fontos adalék, hogy Robert Kramer személyesen ismerte Mayt, aki az ő felkérésére írt előszót a halála előtti évben a Rank amerikai előadásait összegyűjtő *A Psychology of Difference* című kötethez (Rank, 1996). (A szerk.)

vizsgáljuk – a liberális protestantizmus mint kulturális döntőbíró hanyatlása, és az ezzel egyidejűleg felemelkedő »terápiás« látásmód, amely átalakította azt, ahogyan az amerikaiak zöme az élet érzelmi és spirituális problémáit látta” (Abzug, 2021, 14-15.).

May könyveit az első kötettől, a *The Art of Counseling*-tól kezdve egyfelől az fémjelzi – fedi fel Abzug –, hogy a megtévesztésképpen harmadik személyben írt esettörténetek „saját életének vékonyan burkolt összegzései” (117.), másfelől „a nyugati kultúra széles, olykor káprázatos szintézise, egyesítve a filozófia, a vallás és a pszichológia szálait” (122.). A költők kifinomult nyelvi érzékenységevel May képes volt arra, hogy „saját élettörténetének szinte kényszeres elmesélésével és újramesélésével a történetet az emberi lét folyamatosan fejlődő interpretációjává tette” (111.).

„Én nem jó, mert én tőle”

Rollo May 1909-ben született Ohio államban, egy mélyen zaklatott anyától, Matie-től és egy szoknyapécér apától, Earl Tuttle Maytól, a YMCA területi titkárától, aki egy nappal Rollo születése előtt eltűnt, és csak napokkal később tért vissza. „Matie biztos volt benne” – írja Abzug –, „hogy a férfi egyik szeretőjével volt abban az időben” (5.). Rollo anyja egy befőttesüvegben tartotta Rollo tüzes, promiszkuis nővérenek, Ruthnak az elvetélt magzatát, és „amikor feldühödött, elővette, és fenyegetően lengette E.T. és a gyerekek előtt” (Abzug, 2021, 69.). Rollo és Ruth kapcsolata egész hátralevő életükben súrlódásokkal teli, gyötrelmes volt.

Matie elsőszülött fiaként Rollo kezdettől „Matie intimitásának tárgya lett szerelemben és haragban, az E.T. viszonyai miatti kétségbeesése és gyanakvása a gyermeket terhelte”. „Anyámnak szüksége volt rám – apám tette a szépet – más nőknek – ő [anyám] a keblére ölelt – én rendelkeztem a tejével és a simogatásaival” – írta naplójába a hetvenes éveiben. Megbízhatatlannak és zavarodottnak ismerte meg őt, aki egyik percben a karjaiban tartotta, a másikban pedig már üvöltözött vele” (6.). Matie – élete végének közeledtét leszámítva – Rollo teljes karrierje során bántalmazó és elutasító maradt fiával szemben, „lekicsinyelte a sikerét”, „negatív, kritikus lelkeként fia képzeletének és valóságának” (Abzug, 2021, 276.).

Amikor apja 1949-ben meghalt, Rollo nem ment el a temetésére. Anyja 1974-ben halt meg, kilencvenévesen. Rollo, apjával ellentétben, mindig támogatta őt anyagilag és érzelmileg, de remegett, amikor visszaemlékezett rá. Egy reszkető, 1970-es napló-bevezetőben, 61 évesen, Rollo azon gyötrődött, hogy édesanyjának sérült lelkét örökölte: „Én nem jó, mert én tőle” – panaszkodott az érzelmileg és szexuálisan bekebelező anyjáról. „Hordozom a szennyeződést. Bocsánatot kell kérjek. [...] Hordozom az ő terhét” (276.).

Rollo sokatmondó módon gyakran elhagyta a „vagyok”-ot, amikor az „én” személyes névmást használta a naplójában – ami feltehetőleg vallomás végtelen kétségeiről azzal kapcsolatban, hogy valóban „önmaga” lehet-e valaha annak ellenére, hogy egy ilyen boldogtalan családból származik. Talán ez az oka annak, hogy később

olyan nagy szenvedéllyel írt az „én-vagyok élmény”-ről mint az életben megélhető teljesség érzésének központi tapasztalatáról.

Az 1920-as évekbeli Oberlin College diákjaként Rollo egyik – egy életen át imádott – kedvenc verse, George Eliot „Oh May I Join the Choir Invisible” című műve volt (22.). Az első három sor tökéletesen megragadja a halhatatlanságról szóló – már a korai éveiben megjelenő – álmainak kavargását:

Oh may I join the choir invisible
Of those immortal dead who live again
In minds made better by their presence

„Az Istenen túli Isten”

Amikor 1930-ban végzett az Oberlinben, Rollo három évet Görögországban töltött, ahol felüdítette a napi szintű érintkezés az időtálló mítoszokkal, a klasszikus építészettel, az ókori drámákkal és a humanisztikus filozófiával. A húszas éveiben kezdett megélni egyfajta „mély sóvárgást, éles késztetést, hogy otthon érezzem magam az univerzumban” (18.) – a kozmikus jelentés iránti sóvárgást, ami soha többé nem hagyta el őt.

Rollo May kezdettől arra törekedett, hogy felfedezze a „saját génuszát”, ami, úgy érezte, egy a „bennünk élő Istennel” (39.). Így kezdődött el May fáradhatatlan küldetése, hogy mitologizálja és újraértelmezza magát Prométheusz és más Titánok képében. „Csak az alkotási folyamat” – figyelte meg Abzug –, „tette lehetővé, hogy az ember egyesüljön önmagának azzal az Isteni részével” (42.). Az „alkotáshoz való bátorságban”² találta meg végül Rollo May az élet iránti „lelkességét”, az egyedi, művészi génuszát – amit az ókori görögök „en-theos-mos”-nak, vagyis a „belső Istennek” hívtak.

1932-ben, miközben még mindig Görögországban élt, May részt vett Alfred Adler egyhetes szemináriumán Bécsben. Adler „kisebbségi komplexusról” szóló elméletei és a „vezető fikció” (vagy a „felsőbbrendűség mítosza”), amely által a gyerekek kísérletet tesznek arra, hogy megszabadítsák magukat a kisebbségi érzéstől, Rollo saját önbizalomhiányához és az Isten önmagában való feltárására irányuló szüntelen küzdelmeihez szóltak.

1933-ban, a keresztény egyházban karriert tervező May, akinek „könyörtelen aggodalma volt saját tisztaságát illetőleg” (111.), elkezdte a Union Theological Seminary-t New Yorkban, de két évre megszakította a tanulmányait, amikor szülei válása miatt hazament, hogy gondozza fiatalabb testvéreit. 1936-37 során szoros barátság alakult ki Rollo és az Unió legmegbecsültebb tanára, Paul Tillich német teológus között, aki 23 évvel volt idősebb Maynél. Az életreszóló mentor, Tillich bemutatta az ártatlan középnyugati európai emigránsok briliáns, megosztó New York-i társaságának, köztük Max Horkheimernek, Theodor Adornónak, Kurt Goldsteinnek, Ernest Schachtelnek, Herbert Marcusénak, Erich Frommnak és

² Az angol „create” szó egyaránt jelent alkotást és teremtést. (A ford.)

feleségének Frieda Fromm-Reichmannak. Rollót, az Unió diákját elvarázsolta az, ahogyan Tillich az „Istenen túli Istent” – a teizmuson túli Istent – mint a „lét alapját” ragadta meg.

A megrögzött szoknyavadász Tillich nyitott házasságban élt az akkoriban még vonakodó feleségével, Hannah-val. Ő mutatta be Maynek és feleségének, Florence-nak a „szexuális kísérletezést, amely a város művészi és intellektuális társaságainak a jellemzője, a szemináriumok közönségének (viszont) átka volt” (101-102.). A görög isten, Erósz nyila által megsebzett Rollo egész hátralévő életében hajszolta a nőket, hogy szexuális igényeit kielégítse, a saját vagy a másik házassági státuszát figyelmen kívül hagyva. De, ahogyan Rollo naplója felfedi, a nagyszámú szexuális együttléteiben sem tudott teljesen megszabadulni attól a rémisztő szexuális és érzelmi bekebelezettség érzéstől, amit egészen kis korától kezdve tapasztalt a depresszív és dühös édesanyja, Matie mellett.

„... A nagy, el nem ismert géniusz Freud köréből”

May 1936-ban találkozott Otto Ranknak, a „freudi renegátnak” egzisztenciális írásival, „akit meggyőzőbbnek talált mind Freudnál, mind Adlernél, mert Rank a hangsúlyt az individuális emberi lények egyediségére tette, és terápiájának célja a személyes spiritualitás és alkotói potenciál felszabadítása volt. „A Rank által inspirált May” – írja Abzug – „új hívószót alkotott naplójában: »a jelenben bátorsággal, helyénvalóan élni annyit jelent, mint megszabadítani magukat a múlttól«” (80-81.).

A ranki érv hatására, mely szerint a neurózis kreatív teljesítmény, nem pedig betegség, ahogyan Freud állította, az elkápráztatott Rollo naplójában kijelentette: „Neurotikus vagyok!” A naplóból idézve Abzug hozzáfűzi, hogy „ez »objektív megjegyzés volt egy bizonyos kíváncsi típusú létformáról, erről a furcsa személyről, aki Én (vagyok)«, ami az igazi kreativitás kulcsa volt. A nagyszerű művészet és a művészi rátapintás bármilyen formája a neurózis leküzdése elleni törekvésben kovácsolódott. Ha nincs neurózis, nincs művészet” (84.). E gondolatokra süket maradt a pszichoanalízis, ami a művészetet az infantilis vágyak szublimációjává redukálta. Freud számára az emberi élmény, minden gondolat és érzés, minden kultúra és művészet csupán a szexuális ösztön rejtett származéka. De Rank kitartott amellett, hogy Freud nem tudta levezetni, hogy a minden emberre jellemző biológiai készletéből hogyan lesz művészi alkotás, nem pedig szexualitás. A szex mint biológiai folyamat csak faji *reprodukción*hoz vezethet, nem kulturális vagy művészi *produkción*hoz – az utóbbi egy tudatos, érző személyt követel meg, aki valami megjósolhatatlant, újat alkot, valamit olyat, ami még nem létezik a természetben.

1937-ben, 28 évesen, hogy egy házassági döntésben segítséget kérjen, Rollo terápiába kezdett Harry Bone pszichoanalitikusnál, aki Rank tanítványa volt Párizsban. „Még több ismeretet szerzett egyrészt a ranki elméletről, miszerint a neurózis elnyomott kreativitás, másrészt a dialógus hangsúlyosságáról a terápia itt-és-mostjában – ezek mind elengedhetetlen aspektusai lettek annak, ahogyan az érett May a terápiához viszonyult” (88.). Hatvan évvel később May előszót írt az *A Psychology of*

Difference című kötethez (Rank, 1996), amely Rank huszonkét – többek között a Yale, a Stanford, a Minnesotai Egyetemen és a Pennsylvania Szociális Munka Iskolájában 1924-1938 között tartott – előadását tartalmazta³: „Már régóta úgy gondolok Otto Rankra, mint a legnagyobb el-nem-ismert géniuszra Freud köréből” – írta May (1996) előszavában, a neve alatt megjelent utolsó írásban (11.). „Évtizedekkel a kora előtt járt” – mondta Rollo nem sokkal a halála előtt –, „Rank a neurózisról mint a kreativitás kudarcáról, a szenvedő emberről pedig mint *artiste manqué*ről, bukott művészlől beszél. Ezekben az előadásokban Rank az angol nyelv egyszerű eszköztárát használva járja körbe az »Én« és a »Tenmagad«⁴ gazdag egymásra hatását, a szeparációt és az egyesülést, az akaratot és a szeretetet, a kreativitást és a büntudatot.” Rollo a „káprázatos” jelzővel illette Rank amerikai előadásait (12.).

Az emberi lét metafizikai problémái

1936-37-ben, azokban az években, amikor Tillich-hel is közeli kapcsolatot ápolt, Rollo elmerült Rank egzisztenciális írásaiban. Harry Bone útmutatásával Rollo ráébredt arra, hogy az általa akkoriban tanulmányozott analitikusok – Freud, Adler, Jung, Horney – közül egyedül Rank vezette be a pszichoterápiának egy olyan modelljét, amely segíti a klienseket „az emberi lét metafizikai problémáival” való szembesülésben (Rank, 1936a, 180.). A „léttel való találkozás” lehetősége felnyitotta Rollo szemét.

Felkent örökös-ként, még a mester 1923-as halálos szájüregi rák-diagnózisa előtt, Rank mitológiát, filozófiát, művészeteket és irodalmat tanult a Bécsi Egyetem doktori képzésén, így vált a világ első „laikus” – orvosi háttérrel nem rendelkező – analitikusává. Az orvosképzést végzett analitikusoktól eltérően, akik ragaszkodtak Freud metaforájához „a sebészről, aki félreteszi az érzelmeit, még az emberi együttérzését is” – Rank úgy művelte a terápiát, mint a művészetet, új elméletet alkotva minden páciens esetére.

1910-ben, 26 évesen Rank publikálta az „A Dream That Interprets Itself”-et, ami olyannyira veséig hatoló megközelítés volt, hogy Freud sem tudta eléggé magasztalni. „Talán a legjobb példa az álmértelmezésre” – lelkesedett Freud (1916-1917) a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című könyvében: „az [értelmezés], amelyről Otto Rank számot ad, egy fiatal lány leírva mindössze két oldalnyi, egymással összefüggő álmának analízise, amely hetvenhat oldal terjedelmű. Tehát körülbelül egy teljes szemeszterre lenne szükségem, hogy végigvezessem rajta önöket” (185.). Freudot annyira lenyűgözte Rank műveltsége, hogy 1914-ben felkérte 28 évvel fiatalabb védencét, hogy járuljon hozzá két, költészetéről és mítoszokról szóló fejezettel az *Álmfejtéshez*; Rank neve tehát Freud neve alatt jelent meg a pszichoanalízis következő tizenöt évének alapszövegét képező kötet címlapján.

1923 novemberében, az állkapcsát és szájpadlását érintő halálos rák fájdalmas műtéteiből felépülve, Freud önként jelentkezett vazektómiára, ami az akkori

³ A jelen számunkban is olvasható „Túl a pszichoanalízisen” című Rank-írás is ebből a kötetből való. (A szerk.)

⁴ Az angol eredetiben az egyes szám második személyt jellemzően vallásos kontextusban kifejező archaikus „Thou” személyes névmás. (A ford.)

rákgyógyászatban még a legnevesebb orvosok körében is divat volt. „Ne beszéljünk erről – addig legalábbis, ameddig még életben vagyok” – kérte Freud az őt kezelő orvostól, aggódván, hogy milyen lenne a vazektómia megítélése a kasztrációs elméletét elfogadók körében (Kramer, 1996, 14.). Még a kórházban töltött napjai alatt, Freud David Lloyd George-ról, az első világháború erőskezű brit miniszterelnökéről álmodott, amiről beszámolt a vazektómia után a vidítására érkező Ranknak. Másnap, az meghívás céljának eleget tevő Rank egy baráti, szójátékokkal teli levélben felkínált egy álomértelmezést. „Szerintem szórakoztatónak fogod találni” – írta. Pár nappal később, a még mindig a kórházi ágyában fekvő Freud válaszában maga is előállt egy – jóval baljóslatúbb – értelmezéssel, amelyben önmagára „nagyképű, hatalmas Góliátként” hivatkozik, akit egy „fiatal Dávid megöl. És ezzel minden a helyére kerül: te vagy a rettegett Dávid, aki *A születés traumája* megírásával győzedelmeskedsz a munkám leértékelésében” (Lieberman és Kramer, 2012. 178-179.).

A halhatatlanságának bebetonozásáért szorongó Freud rettegett *A születés traumájától*, amit védenca 1923 májusában mutatott be 67 éves mesterének születésnapjára ajándékként. A nagyhatalmú apa szerepének helyére az anyát felemelő Rank megkérdőjelezte az Ödipusz-komplexus létjogosultságát, aminek felfedezésére Freud úgy tekintett, mint ami biztosította a helyét a tudomány halhatatlanjai – Kopernikusz, Galilei és Darwin – között. „Felrobbanok dühömben” – tört ki Freud Ferenczi Sándornak. A dühöngő Freud arra utasította Ferenczit, hogy válasszon közte és legjobb barátja, Otto Rank között. A Freud szeretetének elvesztésétől rettegett Ferenczi lelkesedése *A születés traumája* iránt rögtön alábbhagyott, maga pedig eltávolodott Ranktól.

Freud és Rank mintegy három éven át zárt ajtók mögött találkozott, hogy dűlőre jussanak vitáikban, de végül is lehetetlennek tűnt a kiegyezés. „Megütött engem az, hogy kiiktattad az apát az elméletemből, mert ez felfedi, hogy túlságosan befolyásolnak életed személyes tényezői” – dorgálta Freud Rankot (Lieberman és Kramer, 2012, 208.). „Ez természetesen nincs és nem is lehet így” – jelentette ki Rank, visszautasítva, hogy kizárta volna az apát; „botorság volna. Én csupán kísérletet tettem arra, hogy a saját helyére tegyem” (209.). A lelki életben az anya az első, az apa követi őt – mondta Rank, és egyenesen hozzátette: „Az egyetlen mérték az, és az is marad, hogy az ember hű tud-e lenni önmagához” (218.).

1926-ban, az egykor szinte atya-fiú kapcsolatot élvező Freud és Rank útjai elváltak. Soha többé nem beszéltek egymással. Rank lemondott vezetői pozícióiról: a Bécsi Pszichoanalitikus Kör alelnökségéről, két jelentős analitikus folyóirat szerkesztéséről, Freud kiadójának ügyvezető igazgatásáról és a „bécsi egyszemélyes pszichoanalitikus kiképző intézetről”. Freud ösztönzésére az analitikus szakma háborút indított a mozgalom egykori második legerősebb embere, Rank ellen, akinek a teremtő akaratról és az egzisztenciális terápiáról szóló későbbi írásait „antiödipális” eretnokségként ítélték el. Azoknak az orvosoknak, akiket Rank tanított Bécsben, újra – ortodox freudiánus – analízisbe kellett járniuk ahhoz, hogy megkapják a hivatalos analitikusi igazolványukat. Freud keserű támadásai nem rendítették meg Rankot; miután Bécsből Párizsba utazott, rendkívül sikeres karriert futott be íróként, terapeutaként és tanárként, és Amerikában is gyakran tanított és tartott előadásokat (Lieberman, 1985).

„A különbség pusztá ténye”

Bár a felszínen úgy tűnt, hogy a Freud és Rank közötti törés egy „Dávid-és-Góliát” harc, amely arról szól, melyik szülő élvez prioritást a pszichés életünkben – az apa vagy az anya –, volt egy forró, mélyebben meghúzódó konfliktus is kettőjük között. Az elme biológusaként⁵ Freud mindig is azt állította, hogy a férfi és a nő közötti különbség biológiai alapokon nyugszik. Rank, bár nem vitatta a biológia kényszerítő erejét, sem a nemek közötti különbségeket, *A születés traumájában* a biológiai alapkő alá pillantott, és szemben találta magát a Létezésnek magának az ontológiai, mi több, preontológiai misztériumával: a félelmetes különbséggel – a kimondhatatlan különbséggel –, ami a nemlétezés és a létezés között van. Rank (1996) felfedezte az „egzisztenciális” tudattalant (225.), ami a freudi tudattalannál – amelyben a férfiúi szexuális vágy, a kasztrációs félelem és a büntudat égett lassú tűzön – sokkal inkább szorongáskeltő. „A különbség pusztá ténye” – magyarázta Rank (1936a) –, „más szavakkal, a saját akaratumk létezése – mint ellentét, nemhasonlatosság – az alapja önelítélésünknek, ami kisebbség-érzésben és büntudatban manifesztálódik” (79.).

Rank sohasem becsülte le a nemek közötti anatómiai különbségek hatalmas jelentőségét. Ez tulajdonképpen a második legfontosabb különbség, amivel a gyermek szembesül. „Először jön a másoktól való különbözőség megtapasztalása annak következményeként, hogy tudatos lényvé válunk [...], aztán ennek a különbözőségnek a kisebbségként való interpretációja [...], végül pedig ennek a pszichológiai konfliktusnak az asszociálása a biológiai-szexuális problémával, a nemek közötti különbséggel” (78.). A nemlét és a lét közötti különbség megelőz és kiszínezi minden más különbséget – legyen az nemre, korra, rasszra, intelligenciára, vallásra vagy etnikumra vonatkozó. A létezés az első.

„Az alapvető probléma” – írja Rank (1932) az *Art and Artist*-ban – „az egyéni különbség, amelyet az »Én« hajlamos alacsonyabbrendűségként interpretálni addig, amíg az ellenkezőjét valamilyen teljesítmény nem bizonyítja (42.). Csak a kreatív alkotáson keresztül enyhíthető az élet fájdalma, és nyerhetnek igazolást az élet ajándékai. „A neurózis” – figyelte meg Rank (1936a) a *Will Therapy*-ban – „az egyén szembesülése az emberi lét metafizikai problémáival, csak nem olyan konstruktívan, mint ahogyan azt a művész, filozófus vagy tudós teszi, hanem destruktívan” (180.).

Végtére is – állította Rank egy 1926-os előadásban –, „a neurózis valódi etiológiai faktora abban áll, hogy van pszichés életünk” (Rank, 1996) – abban a furcsa tudatosságban, amit megélünk. Ez a létezésért magáért való szorongás: „ez csupán szorongás az Énben, az Énért” (124.).

A születés pillanatában, vezette fel Rank (1929) *A születés traumájában*, minden bolygónkra születő jövevény úgy találja meg első tárgyát, az anyját, hogy hamarosan el is veszíti újra: ez az elsődleges trauma. A szorongás szó a latin *angere* szóból ered, ami annyit jelent, „préselni, gubancolódni”. Az újszülött szorongástól szenved attól a pillanattól kezdve, hogy kitör az anyaméhéből, függetlenül attól, hogy hagyományosan

⁵ Utalás Frank Sulloway híres, *Freud, a lélek biológusa* című könyvére, melynek eredeti címe a „biologist of the mind” kifejezést tartalmazza. Magyarul lásd Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. (A szerk.)

vagy császármetszéssel született. A „rendkívül élvezetes helyzetből egy radikálisan fájdalmas helyzetbe kerülés” által „[az újszülött] azonnal elsajátítja az érzés »pszichológiai« minőségét” (Rank, 1929, 187.). A *különbség* miatti szorongás első megtapasztalása akut érzelm a születés során. Ez az „*első pszichés tartalom*, amit az ember tudatosít” (50.). Az apró élőlény belezuhan az életbe. Egyszer csak magányt, elhagyatottságot, sebezhetőséget érez. Az elválasztás szenvedést okoz. A születés traumája – a görögből, *trauma*: seb – a *magány* születése.

Csak a szeretet képes enyhíteni azt a magányt, amit a kicsi, reszkető teremtmény érez meleg, védelmező otthonának elhagyásakor, amikor a hideg, idegen világba érkezik. A születés traumáját – mondta Rank –, a kultúra a „bukás” mítoszába fordítja, Ádámnak az Édenkertből való kiűzetése történetébe, ahol nem volt tudatosság, szorongás, büntudat, magány, és nem létezett a halál. A születéssel az egység élménye, a teljesség, amit mind az anya, mind a méhben levő magzat megtapasztal, elvész. Egész életünket kereséssel töltjük, hogy visszaszerezhessük ugyanazt a teljességérzést, amit az Édenben éreztünk. Az egységélmény iránti szüntelen sóvárgás ad lendületet a művészetnek, zenének, mítoszoknak, költészetnek, vallásnak és filozófiának – más szóval, a kultúra minden aspektusának. A természetben nem létezik kultúra. Az emberi kultúra Rank szerint az egzisztenciális szorongással szemben szolgál pajzsként, és egy emberien jelentőségteljes világot teremt. Egy végtelen, hatalmas, ismeretlen, félelmet keltő univerzumban a művészet, zene, mítosz, költészet, vallás és filozófia szimbólumai biztonsággal, méltósággal és jelentéssel töltik fel az emberi életet, és teszik lehetővé, hogy újraalkossuk az egység és összetartás elvesztett, a méhben hátrahagyott élményét. „A görög filozófia köztudottan Thálész azon állításával kezdődik” – írta Rank (1929) *A születés traumájában* –, „hogy a víz az eredete és bölcsője mindennek” (169.).

„A létezés tudata”

Rank (1936a) a szorongást „valóság-problémának” nevezte, ami, ahogy azt a *Will Therapy*-ban megfogalmazta, „nem több, mint a jelen problémája, más szavakkal, a lét tudatossága. Az ettől – a hosszadalmas betegségtől, az elkülönültségünktől – való megszabadulás tendenciája feltehetőleg a legprominensebb pszichés erő egy egyénben, ami a boldogság és a megváltás iránti törekvésben mutatkozik meg” (59.). A jelenben létezni – teljesen jelen lenni az itt-és-mostban – nehéz. Legyen férfi vagy nő, az emberi lényt olyan kérdés kínozza, amit a tudomány nagy teljesítményeinek ellenére sem tud megválaszolni: mit jelent tudatosnak lenni erre a rövid időszakra, egy Földön töltött röpké üdülés erejéig, ami két végtelen csönd közé ágyazódik be?

Rank tudattalanja nem egy doboz az elmében, amelynek tartalma elemzéssel feltárható, értelmezhető és újracsomagolható, hanem rejtélyes, sejtelembe burkolódik, sötétségbe borul. Egzisztenciális. „Szeretném, ha úgy hallgatnátok” – szólította fel az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület tagjait az 1924-es találkozón elhangzott előadás során, átfogalmazva Hamlet egy híres sorát – „mintha egy utazó mesélné el önnek a nem ismert tartományban szerzett tapasztalatait” (Rank, 1996, 78.). Rank 1930-ban az

Első Nemzetközi Mentálhigiénés Kongresszuson tartott előadásában, amelyen több mint 4000 résztvevő volt jelen, hangsúlyozta, hogy ez „minden *intellektuális* felfogás számára abszolút elérhetetlen tudattalan” (223.). Az biztos, hogy *A születés traumájában* Rank nem volt hajlandó feltérképezni e sötét kontinens egyetlen részét sem. Ellentétben a freudi tudattalannal, amely megismerhető, az egzisztenciális tudattalan megismerhetetlen. Mindig elérhetetlen, egy végtelen múlt, amely visszanyúl a kozmosz áthatolhatatlan sötétségébe, amely a bolygóra való hirtelen megérkezésünk „előtt” volt, és előrenyúl egy ugyanolyan végtelen, sötét szakadékba, amely halálunk „után” dereng.

Amikor a fogantatáskor kiemelkedünk a feledésből, majd halálunkkor visszatérünk a feledésbe, megdöbbenünk az „előtte” és „utána” nevű fekete lyuk kísérteties hasonlóságán. Az emberi lények születésükkor ki vannak vetve a világba – mondta Rank –, és ki vannak belőle dobva a halál után. De nemcsak azt felejtjük el, hogy meghalni születünk, hanem elképesztő képességünk van arra is, hogy elfelejtsük, hogy élünk. Rejtélyes módon az *életben-való-lét* éber megtapasztalása sokkal mélyebb elnyomást szenved el, mint az anyával vagy az apával való gyermekkori konfliktusok elfojtása – amelyről Rank úgy hitte, hogy felfedhető. Az egzisztenciális tudattalant viszont soha nem lehet feltárni. Legjobb esetben is csupán megérezhető – egy sötét üvegen át – a művészet, a zene, a mítosz, a költészet, a vallás és a filozófia szimbólumaival. Az egzisztenciális tudattalan nem közelíthető meg freudi analízissel. Amennyire megközelíthető, a megközelítés aszimptotikus. Valójában soha nem érhetjük el vagy léphetjük át az egzisztenciális tudattalan határát, hangoztatta Rank, mert hogyan ismerhetné meg az emberi tudat azt, ami teljesen különbözik önmagától?

Sem az anya, sem az apa – mondja Rank – nem az elsődleges oka a legmélyebb földi szenvedésünknek. A hétköznapi élet – a puszta tudatosság – az, ami fájdalmas. Ha megszabadulnánk az összes pszichológiai védelmünktől, minden kulturális szimbólumunktól, minden vallási meggyőződésünktől, ha valóban és mélyen a szívünkbe és elménkbe merülnénk, a hozzájárulásunk nélkül ránk kényszerített furcsa tudat félelmetes felfoghatatlanságába, vajon nem rettegnénk? Ez a fájdalmas állapot, amelyet Edvard Munch 19. század végi remekműve *A sikoly* felejthetetlenül és megrázóan ábrázol, Rank szerint olyan érzés, amelyben bizonyos mértékig minden *öntudatos* halandó osztozik.

„Az elsődleges szorongás” [Urangst]

A Freud szexualitáselméletében annyira központi közgazdasági metaforát átkeretezve, Rank a *Will Therapy*-ban arra a következtetésre jutott, hogy a neurotikus „megvesztegeti” magát az életet – amiért mindannyiunknak halállal kell „fizetnünk”. A szélsőséges büntudat és a szorongás miatt a neurotikus egy nagy nemet, vagy legjobb esetben egy nagy talánt mond az életre: „Elutasítja a kölcsönt, az élet kölcsönét” – mondta Rank (1936a) az *Will Therapy*-ban –, „hogy így megszökjön az adósság megfizetése elől” – ami a halál. Folyamatosan a halál elkerülésére törekedvén a neurotikus csak sietteti a halált, „amely megszabadulásért részleges önpusztítással

tesz nap mint nap” (178.). Tragikus, hogy akkor sem kerülhetem el a fizetést, ha visszautasítom a kölcsönt.

Miért olyan nehéz számomra az önazonosság terhét viselni, hogy teljes felelősséget vállaljak saját énemért – saját különbözőségemért? A szenvedés magja Rank szerint a gyötrelem vagy a rettegés. Még a legkedvesebb szülők és a legkevésbé erőszakos születések mellett is félelemmel születek, a szorongás reszkető kötege egy félelmetes és elhanyagoló kozmoszba sodor. A szorongás „úgy tűnik, egy választóvonal az én és a világ között, és csak akkor tűnik el, ha a kettő eggyé válik, egy nagyobb egész részeként” (Rank, 1936a, 278.) – például a művészetben vagy a szerelemben. Elkülönültség = szorongás. Ellentétben Freud kasztrációs félelmével, amely részleges, a születési félelem „egyetemesebb, kozmikusabb, a nagyobb egésszel, végső soron a »Mindennel« való kapcsolat elvesztése” (175.).

Az egzisztenciális félelem nem közönséges félelem, amely egy reális tárgyra, például az anyára vagy apára irányul, „az individualizáció következtében jelenik meg, félelem az egyedüllét, a magány, a másokkal való rokonság, végül a MINDENSÉG érzésének elvesztésétől” – írja Rank a hatás kedvéért csupa nagybetűvel (219.). Ez magáért a létezésért való szorongás – latinul, *ex-sistere*: előjönni. Én = magány. A mondat végén szereplő pontnál kisebb csírasejtből kilépve egy életen át fogok próbálkozni a fájdalmas elidegenedés és egyedüllét érzésének, a pusztá elkülönültségemnek gyógyításával. Minden mélységesen meg van törve. A születéssel a „MINDEN”-nel való egység érzésének megtapasztalása elvész. Csak a művészet vagy a szeretet ragaszthatja össze törött részeimet, hogy újra épnek érezhessem magamat, ha csak egy röpke pillanatra is. Én = fájdalom. Csak a művészet vagy a szeretet szabadíthat meg elszigeteltségemtől, és tehet egy nagyobb, magasabb egész részévé” – írta Rank *Art and Artist* című művében (1932, 86.).

A szorongás fájdalmas érzése Rank szerint két áramlatra oszlik, amelyek ellentétes irányba folynak: az egyik a szeparáció és az individuáció felé; a másik az egyesülés és a kollektivitás felé. A neurózis kitörése jellemzően e két szorongás összekapcsolódásából ered, amelyet Rank az élettől való félelemnek („*Lebensangst*”) és a haláltól való félelemnek („*Todesangst*”) nevez. Ezek a félelmek – írja *Will Therapy* című művében – ugyanannak az éremnek az oldalai, az „*Urangst*” [elsődleges szorongás] a létezéssel szembeni ősi szorongás (Rank, 1936a, 189.)

A válság „abban az életkorban látszik kitörni, amikor az életfélelem, amely korlátozta az én fejlődését, találkozik a halálfélelemmel, amely a fejlődéssel és az éréssel fokozódik” – mondja Rank. „Az egyén ekkor úgy érzi, hogy az elvesztegetett élete miatti sajnálkozás és a visszaszerzés vágya hajtja előre. De ez az előrehajtó félelem most a halálfélelem, az attól való félelem, hogy meghalunk anélkül, hogy éltünk volna, amit még így is kordában tart az élettől való félelem” (265.). A haláltól való félelem összefügg a „fel nem használt étellel, a bennünk levő meg-nem-élttel” (211.). Minél inkább „életlen” az életem – állítja Rank –, annál jobban félek a haláltól.

Az élettől való félelem az elszakadástól és az individuációtól való félelem. A haláltól való félelem az egyesüléstől és az egyesítőtől – lényegében egyéniségem elvesztésétől – való félelem. Mindazonáltal az elválás és az egyesülés egyaránt kívánatos és félelmetes is, mert az „elválási akarat” korrelál a teremtő készlettel,

az „egyesülési akarat” pedig a szeretet adásának és fogadásának igényével. Megszállottan csak az egyik félelemre válaszolni – úgy, hogy „teljesen” különválunk vagy „teljesen” összeolvadunk – azt jelenti, hogy a másik félelmet visszadobják rám. Rank egy kettős spirálhoz hasonlatosan önmaga köré csavarodó prózai stílusban írja a *Will Therapy*-ban:

„A születési félelem, amit mi életfélelemnek nevezünk el, számomra valójában annak a félelemnek tűnik, hogy elszigetelt individuunként kell élnünk, nem pedig az individualitás elvesztésétől való félelemnek (halálfélelemnek). Ez azonban azt jelentené, hogy az elsődleges félelem megfelel az egészszől való elszakadástól, vagyis az individuációtól való félelemnek, ami miatt életfélelemnek szeretném nevezni, bár később megjelenhet e drágán megvásárolt individualitás elvesztésétől való félelemként, halálfélelemként, az egészben való újbóli feloldódástól való félelemként. E két félelmi lehetőség, a félelem e pólusai között az egyén egész életében ide-oda hánykolódik, ami megmagyarázza, hogy miért nem tudtuk a félelmet egyetlen okra visszavezetni, vagy terápiásan legyőzni” (Rank, 1936a, 175.).

Nem tűnik lehetségesnek – vonta le a következtetést Rank –, hogy felszámoljuk az *Urangst* e két „végső” érzését, amely terhet úgy tűnik, hogy a Földre érkező minden új jövevény magával hoz az anyaméhből. Néha az élettől való félelem – az önmagunkká válás és az önmagunk mint különálló és mindenki mástól eltérő lény létezése miatti szorongás – dominál. Máskor a halál kilátása – a másikba, a kollektívbe való beolvadástól és a „drágán megvett egyéniségünk” elvesztésétől való félelem – miatt érzett szorongás dominál.

A szeparáció iránti vágy és az attól való félelem, valamint az egyesülés iránti vágy és az attól való félelem közötti örök konfliktusnak nincs végső megoldása. Meg kell oldani, majd újra belefutni és újra megoldani, folyamatosan, egy teljes élet minden fejlődési szakaszán keresztül, „születéstől, a gyermekkoron és a pubertáson át az érett korig, és onnan tovább, az öregségen át a halálig” (190.), amely egyben a végső szeparáció és a végső egyesülés is. „Csak a kettő közötti egyensúlyról lehet szó, amit azonban nem lehet egyszer s mindenkorra elérni, hanem újra és újra meg kell teremteni” (129.)

A terápia Rank szerint egy folyamat, amelyben két ember a szeretet és az akarat útján találkozik egymás létezésével. „A szeretetben és a szereteten keresztül” – írja Rank –, „az egyén képes arra, hogy elfogadja önmagát, saját akaratát, mert a másik is így tesz” (91.). Ez a két ember közötti „itt és most” kapcsolat (55.) – nem pedig egy érzelmileg távolságtartó analitikus által felkínált értelmezés – az, ami lehetővé teszi a kliens tünetek, gátlások és szorongás alá temetett teremtő akaratának a megjelenését. A kliensek megértésre vágnak, nem pedig arra, hogy analizálják őket. A kliensnek szeretetre van szüksége, nem értelmezésre, legyen az bármilyen zseniálisan is megfogalmazva. Ezzel szemben Freud mindig ragaszkodott ahhoz, hogy analitikus értelmezései álljanak a terápia középpontjában. Rank kopernikuszi fordulata abban állt, hogy a terápiás eredmények forrását a segítőről a segítségre szorulóra helyezte át, így a kliens aktív szerepet kapott a terápiás kapcsolatban. „Az egész pszichoanalitikus megközelítés a terapeuta köré összpontosul” – jegyezte meg Rank egy 1935-ös

előadásban, röviddel azelőtt, hogy találkozott volna a fiatal Carl Rogersszel, aki akkoriban a freudi „interpretatív” terápiát gyakorolta. „Az igazi terápiának a kliensre, az ő nehézségeire, szükségleteire, tevékenységeire kell összpontosítania” (Rank, 1996, 262.). A Rollo May-jel csak évtizedekkel később találkozó Rogers, miután 1936-ban meghívta Rankot, hogy tartson egy hétvégi előadássorozatot a Rochester Gyermektanácsadó Klinikán, ezt mondta: „Megfertőződtem a ranki gondolatokkal” (Kramer, 2019).

„Ingadozás az Isten-szerűség és a semmi között”

Rank szerint a születés előtti, anyaméhbeli életet azok a világon mindenhol elbeszélte mítoszok szimbolizálják, amelyek a Paradicsomban, az Édenkertben vagy az „Aranykorban” töltött „boldogságos” életünkről számolnak be. A Tudás Fájának gyümölcsét megkóstoló, Édenből kiűzött Ádám és Éva „száműzetésben” kényszerültek élni, elszakítva az egyetlen otthonától, amelyet valaha ismertek. „Bizonyára meghaltok” – figyelmeztette őket Isten a Tudás Fájának gyümölcséből való evés következményére. Az isteni „tudás” – az Istenhez hasonlatossá válás – kereséséért Ádám és Éva az öntudat büntetésével lakolnak: a halál mélyen félelemkeltő tudásával, amelyet egyetlen más állat sem ismer.

Ahhoz, hogy a jajgató, véres csecsemő (latinul *infans*: „nem beszélő”) túléljen az anyaméhben – vagyis az Édenkertben – kívül, a külvilágnak „második anyává” kell válnia. A csecsemő kénytelen „száműzetésben” élni, elszakítva az egyetlen otthonától, amelyet valaha ismert. Az elsődleges szorongástól való megszabadulás öntudatlan vágya ösztönzi – véli Rank – az emberi kapcsolatok bármiféle formájának a megteremtését. Ezek a kapcsolatok az anyaméh mindent beborító tartásának, melegének és táplálásának a – számtalan módon álcázott és feldíszített – helyettesítői. Ezek a makrokozmosz mikrokozmoszai – részei az egésznek. Az anyaméh ezen pótlékait „szülőknak és gyerekeknek”, „romantikus szerelmeseknek”, „férjeknek és feleségeknek”, „terapeutáknak és klienseknek”, „tanároknak és diákoknak”, „családoknak”, „törzseknek”, „közösségeknek”, „vállalatoknak”, „városoknak” és „nemzetállamoknak” szokás nevezni. Ezek alkotják a társadalmi szolidaritás egészét. Aggregátumukat „civilizációnak” nevezik.

Az *Urangst* – mondja Rank – „természetes”. Valamilyen szinten minden öntudatos emberi lény érzi, ahogyan ezt az ókori görögök jól tudták. A szorongással rokon büntudat nem pusztán félelem az autoritás – például a szülők vagy Isten – által kiszabott büntetéstől. Ahogyan a szorongás, a büntudat is egzisztenciális adottság. Kétélű, és nem lehet teljesen megszabadulni tőle. A legmélyebb értelemben, a büntudat az, ami definiál bennünket, embereket, amíg csak élünk, fejlődünk és alkotunk; vagy ameddig tagadunk és önámítunk úgy, hogy nem is élünk, visszautasítjuk a változást és a lehetőségeink kibontakozását, gondolkodás nélkül összeolvadva a Másikkal – legyen az a szülők, intézmények, ideológiák, vezetők, istenek, terapeuták vagy szeretők által szőtt védelmi háló. Az akarat és a büntudat határozza meg a hús-vér halandó korlátait, aki egyszerre teremtő és teremtmény,

táplálék a férgeknek és művész, akinek a létezésre irányuló tudatossága „hasadt” – írja Rank (1936b) a *Truth and Reality*-ben –, „saját istenszerűsége és a semmi között ingadozik, akinek az akarata ráébredt önnön hatalmára, ám ennek tudatosításától megretten. A heroikus mítosz a teremtő akarat küldetését tűzi ki céljául, míg a vallás arra emlékezteti az embert, hogy ő maga is egy teremtmény, aki ki van téve a kozmikus erőknek” (61.).

Az élet teremtő megoldásai az elválás és az egyesülés, az autonómia és az egymásra utaltság, az Én és a Te, a Te és az Én közötti pulzáló, örökké táguló és összehúzódó térből születnek. Ezeknek az érzelmi áramlatoknak a – jóért vagy rosszért folytatott – végeérhetetlen apálya-dagálya az, ami zenét, színt, költészetet és drámát visz az emberi létezésbe, az alkotás és a szenvedés, az öröm és a bánat, a szeretet és az akarat himnuszát.

Rank (1996) előadásában, amelyet 1927-ben a Pennsylvániai Egyetem Szociális Munka iskolájában tartott, a szeretetet az Én-Te kapcsolat alapján határozza meg: „A Te szeretete [...] értéké emeli az ember saját Énjét. A szeretet felszámolja az egoizmust, beolvasztja az ént a másikba, hogy az én újra gazdagodjon saját Magában. [...] Igazán csak azt lehet szeretni, aki elfogadja a saját énünket olyannak, amilyen, sőt, nem is fogadja el másképpen, mint amilyen, és akinek az énjét úgy fogadjuk el, amilyen” (154.).

A szeretet és az akarat nem állnak konfliktusban egymással – állította Rank. Kölcsönösen függenek egymástól. Egyik a másik nélkül képtelen visszaállítani a teljességet. A szeparáció az egyesülés akarata egyszerre van jelen. A „két akarat” együtt a teljesség érzését árasztja bennünk. Ahhoz, hogy teljesnek érezzük magunkat, az önmegvalósítás élményének (*Erósz*), akaratunk legteljesebb kifejeződésének szüksége van a transzcendencia élményére (*Agapé*), akaratunk legteljesebb átadására. Az Erósz és az Agapé egymást teszik lehetővé.

Ranknak terapeuta-bábaként az volt a célja, hogy segítse az „*artiste manqué*-t” (Rank, 1932, 25.), a „bukott művészt” magatehetetlen teremtményből erős teremtővé változtatni, aki képes világra jönni és folyamatosan, önmagáért újjászületni anélkül, hogy túl sok büntudatot vagy szorongást érezne, amiért a terápia befejező szakaszában elszakadt a terapeutától. A *Will Therapy* utolsó bekezdésében Rank (1936a) összefoglalja azt, amit első oldalakon a „segítés filozófiájának” nevezett (4.), és amit a pszichoterápia „technikája” helyett kínált: „Az egyetlen terápia a való élet. A betegnek meg kell tanulnia élni, együtt élni hasításával, konfliktusával, ambivalenciájával, amit egyetlen terápia sem vehet el, mert ha megtenné, ezzel együtt elvenné az élet tényleges forrását” (289.).

„Az alkotó élet forrásai”

1940-ben, a Rank metaforája – „az élet tényleges forrása” – által inspirált Rollo May második könyvének a *The Springs of Creative Living* címet adta, és ekkor használta először írásban az „*egzisztenciális*” szót (May, 1940, 155., 196.). „És hogyan érhető el a két akarat közötti, vagy a negatív oldalról tekintve, a két félelem közötti dinamikus

egyensúly?” – teszi fel a kérdést Rollo. „Az alkotó tevékenységek által, magyarázná Dr. Rank. A személyiség egészsége pontosan az alkotásban nyilvánul meg. A neurotikus az »*artiste manqué*«, aki alkotni szeretne, de nem tud. A kreativitás meghaladja az akarat két aspektusát, felfogja és együtt használja őket: éppen ezért akkor élünk a legintenzívebben, amikor hagyjuk magunkat meghalni egy szeretetkapcsolatban. A kreativitás normális része az emberi életnek” (253-254.).

A *The Springs of Creative Living*-ben Rollo csodálattal tekintett az édenkert-beli „Ádám bukásának” ranki, egzisztenciális értelmezésére. „Dr. Rank gyönyörködik ebben a történetben mint az emberi természetben rejlő ellentmondás megértésére irányuló törekvésben. Ez a »bukás« a személyiség öntudatra ébredése. A paradicsom eredeti tudattalanját az akarat és az erkölcsi szabadság törték meg, és ettől kezdve az embernek kétdimenziós teremtménynek kell lennie, amely egyszerre rendelkezik állati és isteni tulajdonságokkal. Az ember ekkor megérzi a jó és a rossz közötti, büntudattal járó különbséget; szembe tudja állítani magát önmagával; tehát öntudatos” (May, 1940, 193.).

May a *The Springs of Creative Living* című könyvet Paul Tillichnek címezve arra a következtetésre jutott, hogy Otto Rank „tette az egyik leggazdagabb hozzájárulást az emberi természet jelenlegi megértéséhez” (251.). Második könyvének megjelenésével May a határán állt annak, hogy lelkészből pszichoanalitikussá váljon. Az 1930-as évek elején Rollo már tervezte, hogy analitikus lesz, de az orvos Alfred Adler figyelmeztette, hogy medikusi végzettség nélkül nem praktizálhat az Egyesült Államokban. Rollo ezért úgy döntött, hogy az orvos Freud, Adler vagy Jung helyett az első laikus analitikusról, Otto Rankról vesz példát. Már eltávolodott a kereszténység dogmáitól – bár sóvárogva írt Jézusról mint „az emberiség terapeutájáról” (227.) –, s ekkor kezdtek kikristályosodni meglátásai azzal kapcsolatban, hogy mire van szükség az összetört emberiség gyógyításához: a szeretet és az akarat egyesítésére.

A *The Springs of Creative Living* megjelenése után egy évvel, 1941-re, Rollo teljesen levált a kereszténységről, otthagyta a szolgálatot, és a Columbia Egyetem Tanárképzőjének tanácsadás PhD-képzését kezdte el. „Tillich támogatta” – jegyzi meg Abzug (2021) – „és pályaváltásra buzdította” (127.). A William Alanson White Intézetben 1940-41 környékén May Erich Frommnál, Tillich barátjánál kezdte el kiképző analízisét, amely hirtelen ért véget, és nagyon nem volt kielégítő számára. Bár sem May, sem Fromm nem nyilatkozott bőbeszédűen a kapcsolatukról, „mindkét fél utalt rá, hogy a nárcizmust hozták ki egymásból” (177.). Rank 55 évesen, 1939 októberében hirtelen meghalt (egy hónappal a 83 éves Freud orvosilag asszisztált öngyilkossága után Jom Kippurkor), különben Rollo biztosan Rankkal dolgozott volna Fromm helyett. „*Komisch*” (komikus, furcsa, különös) – ez volt Rank utolsó szava, amit a halálos ágyán hallottak suttogni (Lieberman, 1985, 389.). May végül Frieda Fromm-Reichmannál és Clara Thompsonnál fejezte be a kiképző analízist 1951-ben és 1952-ben.

„Élni akarni”

1943-ban Rollót tuberkulózissal diagnosztizálták, ami nagymértékben érzékennyé tette az *Urangstra*, a szorongásra amiatt, hogy úgy fog meghalni, hogy nem is élt igazán. Hevesen küzdött a tuberkulózis ellen, érvényesíteni kezdte fékezhetetlen „élni akarását”, ahogyan később tanítványának, Murray Bilmesnek hivatkozott rá (1978, 55.). Miközben a New York állambeli Saranac szanatóriumában lábadozott, Rollo Kierkegaard zseniális írásait olvasva a szorongáson, a rettegésen, a büntudaton, a félelmen és a reszketésen elmélkedett. Kierkegaardról Tillich Union Theological Seminary előadásain keresztül szerzett tudomást. Tillich-hez és Rankhoz hasonlóan Kierkegaard is Rollo iránymutatója lett, vele vált teljessé lelki társainak hármasa, akiket élete hátralévő részében minden más gondolkodónál nagyobbra értékelt.

Hosszú lábadozása során felesége, Florence, három gyermekük édesanyja felfedte, hogy viszonya van Harry Bone-nal, Rollo analitikusával. Rollo, aki már a tuberkulózisos megbetegedése előtt is sokszorosan hűtlen volt Florence-hez, mélyen megbántódott. „Ez végtelenül sértette a hiúságát, és még azután is, hogy a nő elhagyta a szeretőjét, [a történetek] kölcsönös haraggal és jeges kiábrándultsággal mérgezték tovább a házasságukat” (Abzug, 2021, 157.). Így kezdődött – már jóval korábban megromlott – házasságának felbomlása.

May, miután felépült a tuberkulózisból, 1946-ban kezdte meg pszichoanalitikusi gyakorlatát, és intenzíven dolgozott doktori disszertációján, amely 1949-ben készült el. Ebben „hangsúlyozta az Otto Rank-i szorongásnak az individuációhoz és az alkotáshoz fűződő kapcsolatát, ugyanakkor elutasította azokat az adleri levezetéseket, amelyek szerint az egyének a szorongást mások uralására vagy saját cselekvési képességük megbénítására használják” (167.). 1950-ben, *The Meaning of Anxiety* címen, gyakorlatilag változatlan formában jelent meg May mélyen filozófiai könyve, amelyben Kierkegaardra, Tillichre és Rankra hivatkozva úgy érvelt, hogy „a szorongás nemcsak megnyomoríthatja az egyént, hanem elősegítheti véges, de egyedi énjének kreatív aktualizálását is” (May, 1950, 171.). Egy ranki kódában May „azt választotta, hogy a kreativitás szorongással szembeni határozott és diadalmas megerősítésével fejezi be a könyvet” (172.).

Ennek a paradigmaváltó könyvnek a sikere elindította May meteorszerű felemelkedését a közéletben mint értelmiségi, tanár, társadalmi kommentátor és pszichoterapeuta. Egyre növekvő kliensi igények támadtak a terápiás üléseire, előadásokra, publikációkra és kurzusokra köteleződött el. Írói ébersége az Egyesült Államok legbefolyásosabb szemléjének, „a *Sunday New York Times* pszichológiai könyveinek lektoraként nagyon magas presztízsű szerepet biztosított számára” (182.).

Rövid időn belül a William Alanson White Intézet oktatója lett, és részt vett az NYU orvosi egyetem pszichoanalízis posztdoktori programjának megalapításában. Számos meghívást kapott, hogy csatlakozzon az orvosi háttérrel nem rendelkező terapeuták szakmai egyesületeihez, majd nagyszabású harcba kezdett az orvosokkal a pszichoterápia gyakorlásának törvényes jogáért. A klinikai pszichológia – a „laikus analízis” utódjának – erőteljes védelmének és fáradhatatlan szervezőkészségének

eredményeként May a New York Állami Pszichológiai Társaság elnöki tisztségéig jutott.

„A létezés bátorsága”

1953-ban, hogy szélesebb közönséget érjen el, May publikálta *The Man's Search For Himself* című művét, könnyedén táncolva írásaiban a populáris zene dalszövegeire, páciensei álmaira, valamint Aiszkülosz, Auden, Camus, Dosztojevszkij, Faulkner, Fitzgerald, Goethe, Kafka, Kierkegaard, Nietzsche, Schopenhauer és Wordsworth töprengő írásaira. A háború utáni Amerikában akkoriban elterjedt elidegenedett és magányos hangulathoz tökéletesen illeszkedő költői munka azonnal bestseller lett. Az 1950-es évek hidegháborús Amerikájának hangulatát egyetlen szóban – „Üresség” – megragadva May azt figyelte meg, hogy „nemcsak hogy sokan nem tudják, mit akarnak; gyakran az sem világos számukra, hogy mit éreznek” (184.)

A *The Man's Search For Himself* egy időben jelent meg barátja, Paul Tillich *The Courage to Be* című művével, amelyet később a New York Public Library az Évszázad Könyvei közé választott. Tillich – a teológus evangélikusságából táplálkozó – sűrű könyvénel hozzáférhetőbb May lélekrégészete, amely ragyogóan, nem-vallásos nyelven fejezte ki „a létezésre való bátorságot” – írja Abzug: „a bátorságot, hogy teljes mértékben önmagunk legyünk, szembenézzünk a halál igazságával és az életünk véges részleteivel, és megengedjük a szeretet és a másokhoz való odafordulás lehetőségét” (186.)

May, aki magánéletében még mindig Florence-szel élt házasságban, ekkortájt kezdett szenvedélyes viszonyba Ellie Robertsszel, David Robertsnek, a Union Theological Seminary professzorának feleségével, aki Rollóhoz hasonlóan Tillich pártfogoltja volt. Roberts, a nagyra becsült teológus Rollo kollégája és barátja volt. David Roberts a *Union Seminary Quarterly*-ben megjelent áttekintésében elismerőleg méltatta a *Man's Search for Himself* című művet lírai stílusáért és „az irodalom, a teológia, a filozófia, a pszichoanalízis és a klinikai anekdota sajátos elegyítéséért” (189.). A – részben Rollónak és Ellie-nek (feleségének, három gyermeke anyjának) viszonya miatt – mély depresszióba esett Roberts 1954-ben, 44 évesen öngyilkos lett. „Ki mondhatná meg” – állapítja meg szomorúan Abzug –, „hogy az öngyilkosság miatt érzett elkerülhetetlen, de elhallgatott bűntudat milyen hatást gyakorolt Rollo lelkiismeretére és öntudatára?” (192.).

„Létezés: a pszichiátria és a pszichológia új dimenziója”

1958-ban, öt év intenzív vajúdas után, May mérföldkőnek számító könyvnek adott életet, amely forradalmasította azt, ahogyan az amerikai pszichológusok következő generációja a terápiás gyógyítást megközelítette: az *Existence: A New Dimension in*

Psychiatry and Psychology kiváló pszichológusok, Ernest Angel és Henri Ellenberger társszerkesztésében jelent meg. May lebilincselően megírt előszava és két bevezető fejezete rávilágított arra, hogy az egzisztenciális filozófia elismerése mennyire központi szerepet játszott minden pszichoterapeuta számára, legyen bár pszichoanalitikus vagy behaviorista, miközben az emberi lények egyetemes szenvedését és magányát igyekezett megragadni. Az *Urangstra* – az Összorongásra, amely a születés traumájától kezdődően az emberi lét alapköve – kreativitással és együttérzéssel összpontosítva az összes pszichoterápiás iskola egyetlen keretbe integrálható, javasolta May (1958), és ezáltal „megértést hozhat a válságban lévő emberi lények minden helyzetének háttérében rejlő valóságról” (7.). A többi közreműködő kusza írásai között May lélegzetelállító, „integratív” vízióját a pszichoterápia jövőjéről kinyilatkoztatásként üdvözölték olyan prominens humanista pszichológusok, mint Carl Rogers és Abraham Maslow, és gyorsan csatlakoztak Rollóhoz, hogy lefektessék egy „Harmadik erő” alapjait a pszichológiában, Freud és a behavioristák determinizmusán túl, megtartva mindazt, ami értékes volt bennük. Az „*egzisztenciál-humanisztikus*” szavakat (a James Bugental-alkotta kombinációt) első ízben kezdték egy levegővel használni, új távlatokat nyitva meg a terápia előtt.

Ugyanakkor az *Existence* nyilvános felmagasztalása után is állandóan kísértette Rollót „mások valós és képzelt elvárásainak fojtogató, emésztő érzése, illetve a meg-nem-felelés krónikus érzése” (Abzug, 2021, 220). Kétségbeesetten küzdött, hogy megtalálja a mentora, Paul Tillich által hirdetett „létezéshez való bátorságot”, „folytatta az oszcillációt a meglehetősen produktív szakmai élet és a szorongás, kétkedés, irigység és félelem között, hogy sohasem fog tudni a legmélyebb impulzusai és meggyőződései szerint cselekedni” (221).

52 évesen Rollo újabb viszonyba kezdett, ezúttal egy ragyogó, gyönyörű, viharos, 26 éves pszichológussal, Magda Denessel⁶. E kapcsolat hullámválásában Rollo hamar mély depresszióba esett, ahogyan a naplójában panaszkodott: „a pszichózis szélén korcsolyázva” (221). A – szintén különböző hűtlenségekbe keveredett – Florence-szel való házassága régóta a kölcsönös vádaskodásban való összeomlás szélén állt. 1967 novemberében Florence öngyilkosságot kísérelt meg, túladagolta magát nyugtatószerrel; a boldogtalan pár végül két évvel később vált el, amikor Rollo hatvanéves lett.

„Szeretet és akarat”

1969-ban, a házassága végével azonos évben May óriási bestsellert publikált, a *Love and Will*-t, éppen akkor, amikor Richard Nixon Amerikája – a Vietnámban zajló véres és vesztes harcok közepette – szétesni látszott. Eszmetörténészként Abzug rávilágít arra, hogyan tudta May – ismét – tökéletesen megragadni az erőszakos amerikai korszellemet a maga *daimóniságában* – amely a legzengzetesebb szó a *Love and Will*-

⁶ Magda Denes, azaz Dénes Magda (1934–1996) magyar származású amerikai pszichológus. A zsidóüldözés ideje alatt Budapesten bujkált, aminek történetét *Égő kastélyok* című könyvében írta meg (Intermédia 90 Kiadó, Budapest, 2011). A könyv amerikai megjelenését követően váratlanul hunyt el. (A szerk.)

ben. May „modern jeremiáját” két mondatban megidézve Abzug ezt írja: „A mély szeretetet a szex legalacsonyabb közös nevezőjére fordította. Az akarat erejét megbénította a modern kor növekvő egyéni tehetetlenségének érzése” (267.).

Meglepő módon Rollo a *Love and Will*-ben visszatér „az élet valódi tavasza” ranki metaforájához (Rank, 1936a, 289.), amelyet May három évtizeddel korábban, második könyvének címében használt. Célja az új könyvben „a szeretet és az akarat forrásának” keresése, „ahogyan a franciák beszélnek a folyó forrásáról – a forrásokról, ahonnan a víz ered”. Célja, hogy „megtalálja a szeretet és akarat forrásait, hogy felfedezze ezeknek az esszenciális élményeknek azokat az új formáit, amelyek életképesek lehetnek az új korban, amely felé tartunk” (May, 1969, 16.).

Ebben a szövegben May újrakeretezi a „szeretet” és „akarat” szavakat olyan kifejezésekben, amelyek Rankot visszhangozzák: „Az ember dolga, hogy a szeretetet és az akaratot egyesítse. [...] Van emlékünkhöz – Platón értelemben vett »reminiscenciánk« – arról az időről, amikor az anyai szoptatás korai tapasztalataiban egyesültünk anyánkkal. Aztán mi is egyesültünk, házasságra keltünk az univerzummal, és megtapasztaltuk a »léttel való egyesülést«. [...] Ez áll az emberi lét háttérében, ez az, ami minden Édenkert-mítoszban, minden paradicsomi történetében benne van. »Aranykor« – olyan tökéletes állapot, amely mélyen beágyazódik az emberiség kollektív emlékezetébe” (May, 1969, 283-284.). A szeretet és akarat ranki kódjával May visszatér ahhoz a félelemhez, örömhöz és rémülethez, amelyet akkor érzett, amikor tudatára ébredt a mikrokozmoszban és a makrokozmoszban való kettős létezésének: „Tudatunk mikrokozmosza ott van, ahol a világegyetem makrokozmosza ismert. Az emberi élet félelmetes öröme, áldása és átka, hogy tudatában lehet önmagának és világának” (324.).

May következő, 1972-ben megjelent könyve, az erősen kritikus *Power and Innocence: A Search for the Sources of Violence* kiterjesztette elméleteit a hatalomnélküliségre, „arra szólította fel az individualista, álszent Amerikát, hogy ébredjen rá saját daimóni lényegére, a rosszra és a jóra való képességére” (Abzug, 2021, 294.). Az 1970-es évek közepén Mayre figyelmeztetőleg hatott az „emberi potenciál [helyi] mozgalmában” az anti-intellektualizmus, amelynek számos résztvevője May és kollégái, Carl Rogers és Abraham Maslow leggazdagabb ötleteit használta fel, felhívva azokat a „Me Decade” narcizmusában, tekintélyelvű kultikus csoportokban, mint az EST; politikusok és autók reklámkampányaiban és a New Age mozgalom transzperszonális és nudista csoportjaiban. „A mayi kritikák – jegyzi meg Abzug – az 1970-es évek végének amerikai kultúráját illették, amely a szorongás és a kimerültség örvényébe került” Vietnam és Watergate kudarcai, a Three Mile Island-i atom-katasztrófa és amerikaiak iráni túszul ejtése miatt (320.).

Rollo rendszeresen szerepelt új cikkekkel, előadásokkal és könyvekkel, ezek között volt egy megindító tisztelgés Paul Tillich előtt: *Paulus: Reminiscences of a Friendship* (1973), egy kreativitáshoz szóló dicshimnusz, a *The Courage to Create* (1975), az önéletrajzi *Freedom and Destiny* (1981), a *My Quest for Beauty* (1985) és az 1991-es visszatérés a szívéhez talán legközelebb álló témához a *The Cry for Myth*-ben. 1988-ra, miután véget vetett egy rövid, zavaros második házasságnak, újránházasodott – ezúttal szerencsésen, egy jungiánus terapeutával, Georgia Lee

Johnsonnal, aki „megérezte, Rollo belefáradt abba, hogy mindig nagy ember legyen, ugyanakkor fél is attól, hogy levesse a tekintély és az irányítás köntösét. Egyszerű emberi szeretetre és gondoskodásra volt szüksége. [Georgia] megnyugtatta őt, [Rollo] pedig lenyűgözte Georgiát” (329.)

„Bátorság az alkotáshoz”

May (1975) a *The Courage to Create* című – talán legjobb – művében, ismét rávilágít a ranki „két félelem” *Urangstjára*: mindkettővel szembe kell néznünk ahhoz, hogy a szeretetnek és a kreativitásnak élhessünk:

„Az elsőt »életfélelemnek« nevezi. Ez az autonóm élettől való félelem, az elhagyatottságtól való félelem, a valaki mástól való függés igénye. Ez abban az igényben mutatkozik meg, hogy az ember annyira beleveti magát egy kapcsolatba, hogy nem marad önmaga, amellyel kapcsolatban állhatna. Az ember tulajdonképpen annak a személynek a tükörképévé válik, akit szeret – ami előbb-utóbb unalmassá válik a partner számára. Ez az önmegvalósítástól való félelem, ahogy Rank leírta. A nők felszabadulása előtt mintegy negyven évvel élt Rank azt állította, hogy ez a fajta félelem leginkább a nőkre jellemző.

Az ezzel ellentétes félelmet Rank »halálfélelemnek« nevezte. Ez a félelem attól, hogy a másik teljesen elnyeli, félelem attól, hogy elveszítjük önmagunkat és az autonómiánkat, félelem attól, hogy elveszik a függetlenségünket. Rank szerint ez a félelem leginkább a férfiakra jellemző, mivel ők igyekeznek nyitva tartani a hátsó ajtót, hogy sietve visszavonulhassanak, ha a kapcsolat túl intimmé válik.

Valójában, ha Rank napjainkban is élne, egyetértett volna azzal, hogy a félelem mindkét fajtájával férfiaknak és nőknek egyaránt szembe kell nézniük, természetesen különböző arányban. Egész életünkben ingadozunk e két félelem között. Valójában ezek azok a félelmek, amelyek mindenkire leselkednek, aki törődik a másikkal. De ha az önmegvalósítás felé akarunk haladni, szükséges szembesülnünk e két félelemmel, és tudatosítanunk, hogy az ember nemcsak azáltal növekszik, hogy önmaga, hanem azáltal is, hogy részt vesz mások éneiben.” (May, 1975, 18-19.)

Rollo ismét az emberiség egészéért beszélt, de legalább annyira autobiografikusan is – a saját, bekebelező anyjához, Matie-hoz és a többi nőhöz köthető félelmeiből, akiket szeretett, vagy akiknek a szeretésében élete során elbukott.

Ronald Reagan diadalmas „Morning in America”-ja nyomán, „a kapzsiság jó” groteszk himnuszaival, joggal lehetett tartani attól, hogy az egzisztenciális pszichológia lelke együtt hal meg Rollo Mayjel, 1994-ben. Bár maradt néhány tekintélyes hang, különösen Irvin Yalom, Rollo közeli barátja és James Bugental, a mozgalmat előrevivő lendület az 1980-as évekre láthatóan lanygulni kezdett. Abzug (2021) szerint Rollo „világosan tudta, hogy a pszichoterápia egykor dicső helye az amerikai kultúrában az 1950-es és ’70-es évek közti fényes évtizedek óta meredeken hanyatlik” (336.).

„Élet az élet után”

Abzug gyengédséggel beszéli el Rollo utolsó éveit, feltárva, hogy Rollo gyakran sóvárogva töprengett beszélgetéseik során azon, hogy milyen örökséget hagy maga után a 21. század számára. „Meddig olvassák még a könyveit és vitatják meg az ötleteit? Ki fogja egyáltalán ismerni a nevét?” (335.). Abzug „Life After Life” című rövid epilógusában veti fel ezeket a fájdalmas kérdéseket, és a közelmúlt internetes kereséseit – köztük az Amazont és a Rollo könyveiről írt más online ismertetőket is – idézi annak bizonyítékként, hogy műveit még mindig széles körben olvassák hétköznapi emberek, akik úgy érzik, hogy elszakadtak önmaguktól és egymástól, és akik továbbra is vonzódnak Rollo lélekrégészetéhez.

A 21. század korai éveinek szárazságában vánszorgó emberek egyre szomjasabbak a szeretet, az akarat, a bátorság, a kreativitás és a transzcendencia megtapasztalására mindennapjainkban. Korunk pestisének éveiben a Facebook és a közösségi média lettek magányunk új totemjei. A minket körülvevő káoszban tévelyegve ma sem vagyunk jobban képesek az *Urangst* megragadására az 1950-es „Üresség korához” képest, amely kor Rollót a *Man’s Search for Himself* megírására készítette. Ha az emberiség túléli a globális klímaváltozást, a történészek kétségkívül úgy fognak hivatkozni a 21. század emberiségének első évtizedeire, mint a „magányosság korára”. 2018-ban, még a pestis kitörése előtt az Egyesült Királyság kinevezte a világ első Magányosságügyi Miniszterét. 2021 februárjában, egy öngyilkossági hullámot követően Japánban került kinevezésre a második.

A Rollo életéről és munkásságáról szóló narratívájának befejezésekként Abzug úgy döntött, nem ered a nyomába annak a kérdésnek, hogy milyen örökséget hagyott hátra Rollo a pszichológia szakmai területein. Egy ilyen tanulmány – ítélte meg helyesen – másfajta epilógust vont volna maga után: az egzisztenciális gondolkodás viszontagságainak krónikáját a pszichológia tudományos folyóirataiban. Abzug úgy tekintett céljára, mint egy Titán életének és munkájának a felfedezése, akinek a lelke Amerika spirituális Odüsszeiájához közel vibrált a 20. század második felében.

Az ember azonban elgondolkodik, milyen adatszilánkokat szítalunk át nyomokért, hogy teljesebbé váljon az elszámolás Rollo örökségéről? A Rollo iránt laikusok által érzett szimpátián túl, amelyről széleskörű internetes bizonyítékok számolnak be, ígéretes jeleket látok tudományos kötetekben és lektorált publikációkban is, amelyek támogatják a hipotézist, hogy Rollo lélekrégészetének legalább a *szókincese* vonzó marad a 21. század pszichológusai számára, ha humanizmusa, poétikus stílusa és mélysége nem is. Nem más, mint a pozitív pszichológia doyenje, Martin Seligman (2021), aki a múltban olyan sokat rágalmazta az egzisztenciális pszichológia „tudománytalan homályosságát”, most „az akaratot, a felelősséget és a választást” vizsgálja a történelemben az ókori görögöktől kezdve (1). Ugyanakkor nem hivatkozik Rollo May és Otto Rank írásaira az akaratról, a felelősségről és a választásról, és visszautasítja az emberi létezés szenvedésével való konfrontációt, ellentétben Paul Wong heroikus fáradozásaival, aki igyekszik elősegíteni egy „pozitív pszichológia 2.0” születését. Nehéz, ha nem lehetetlen, olyan szavakat találni a pozitív pszichológia 1.0-ban, mint „szorongás”, „kétségbeesett” vagy „halál”.

Függetlenül attól, hogy a „pozitív pszichológia 1.0” sztárjai odafigyelnek-e rá vagy sem, javulnak a kilátásai az egzisztenciális pszichológia *tudománya* megteremtésének. „A világ minden táján” – írja az Egzisztenciális Pszichológia Tudományának Nemzetközi Társasága (2021) a honlapján, amely mind Rollo May, mind Otto Rank előtt tiszteleg – „a kutatók sokféle módszert alkalmaznak – az ellenőrzött laboratóriumi kísérletektől kezdve a nagy adathalmazok elemzéséig – a különféle egzisztenciális kérdések szerepére vonatkozó elképzelések szigorú tesztelésére. Ez az irányzat a kortárs pszichológiai tudomány szinte minden területén felbukkan, beleértve a kognitív és idegtudományt, a szociál- és személyiségpszichológiát, a klinikai és tanácsadás pszichológiát, és még sok minden mást. Egyre több jelentős, lektorált tudományos folyóirat, mint például a *Personality and Social Psychology Review* (2010), a *Religion, Brain & Behavior* (2016), a *Review of General Psychology* (2018) és a *Journal of Social and Clinical Psychology* (2020) fogad be különszámokat, amelyek az egzisztenciális pszichológia témáira fókuszálnak.

Bár Rollo nem ellenezte az ellenőrzött laboratóriumi kísérleteket vagy a nagy adathalmazok elemzését, biztos vagyok benne, hogy kritikus lenne a neves folyóiratok világára jellemző íráskultúrával szemben. „A racionális nyelv mindig csak a történet egy részét tudja elmondani” – figyelmeztet a *Love and Will*-ben; „ha felhagyunk a diszkurzív nyelvezettel, elszegényítjük magunkat” (1969. május, 137.). Ennek ellenére lehet, hogy örömet lelné abban, hogy az egzisztenciális pszichológiát többé nem hagyhatja figyelmen kívül Seligman professzor és a hozzá hasonlók „tudománytalan” felkiáltással.

Bár Rollo nevét ma már nem ismerik jól a kutató pszichológusok és tanítványaik, Rollo prózájának irodalmi kvalitásai még mindig vonzóak a köztünk levő legérzékenyebb pszichológusok számára. Legutóbbi példa erre Scott Barry Kaufman könyve, a *Transcend: The New Science of Self-Actualization* (Kaufman, 2020), amelyet azért írt, hogy megünnepelje Abraham Maslow nagyszerű hozzájárulását a „lét pszichológiájának” megalkotásához, de emellett nagy tisztelettel adózik Rollo Maynek, akit Kaufman – a népszerű „Pszichológiai Podcast” házigazdája – örömmel ismer el egyik hősének. Maslow szükségleti hierarchiájának rekonstruálásakor Kaufman gyönyörűen összefűzi a pszichológia elmúlt négy évtizedes, lektorált kutatásait, színes kárpitként megjelenítve Rollo lélekrégészetének gyakorlatilag minden kifejezését, még akkor is, ha a Kaufman által idézett kutatók kizárják a „lélek” szót faktoranalíziseikből, többnyire elfelejtették Rollo nevét, és nem tudják megközelíteni a művészeti és bölcsészeti tudományok mélységét. De a nagy gondolkodók, amint azt Kaufman Maslow életét és munkásságát illető ihletett újragondolása mutatja, nem halnak meg. Az igazság elpusztíthatatlan. „A nap végén” – írja Kaufman (2020) egy olyan mondatban, amely Mayt és Rankot is örömmel töltené el – „a legjobb módja a jó halálnak az, ha jó életet élünk” (238.).

Egy másik munka, amelyet Rollo csodálna, Sheldon Solomon, Jeff Greenberg és Tom Pyszczynski (Solomon et al., 2015) *The Worm at the Core: On the Role of Death in Life* című könyve, amely lendületes nyelvezettel foglalja össze azt a 25 éves szerelem-munkát, amelyet Becker Otto Rankról szóló tanulmánya ihletett, mely szerint az élet- és halálfélelem *Urangstja* alapvető fontosságú annak megértéséhez, hogy az emberek miért teszik azt, amit tesznek. Becker *The Denial of Death*-ért kapott

szépirodalmi Pulitzer-díját nem kis részben lenyűgöző prózai stílusának köszönhető, amellyel Kierkegaard töprengő zsenijét Rankéhoz kapcsolta. „Rollo May” – jegyzi meg elismerően Becker (1973) – „a közelmúltban elevenítette fel a ranki perspektívát kitűnő elemzésében a »szeretetről és a halálról« a *Love and Will*-ben” (289.).

„A Rankkal szembeni egzisztenciális kötelezettség”

Visszatekintve az amerikai professzionális pszichológia Rollo 1994-es halála utáni közel harmincéves fejlődésére, azt merném állítani, hogy Rollo Kirk Schneiderrel együtt írt utolsó könyve, a *The Psychology of Existence: An Integrative, Clinical Perspective* (Schneider és May, 1995), olyan munkának mutatkozik majd, amely elültette az egzisztencialista gondolatok újjászületésének magját a mainstream pszichológiában. Eredetileg Rollo lett volna a könyv fő szerzője, amely a McGraw-Hill kiadó megbízásából készült, azonban miután enyhe stroke-ot kapott, képtelennek érezte magát arra, hogy ilyen kapacitással dolgozzon, ezért megkérte Schneidert, hogy vegye át az elsőszerzői szerepet. A hároméves kollaboráció eredménye, a posztumusz kiadott könyv visszatért az „integratív” vízióhoz, amit elsőként Rollo vetett fel az 1958-as mérőöldkőben, az *Existence*-ben, megmutatva, hogyan egyesíthetők egy ernyő – az egzisztenciális pszichológia – alatta gondolatok és a terápia területei, beleértve a pszichodinamikus, a meditatív, a testi, a családi-rendszerszemléletű és a kognitív-behaviorista megközelítéseket. „Mindenekelőtt” – jelenti ki Schneider és May (1995) – „ott van az egzisztenciális kötelezettség Rankkal szemben. Az alapvető életstruktúrákra, a közvetlenségre és a kapcsolatokra, valamint a pszichoterápia művészi voltára fektetett hangsúly a kortárs egzisztenciális gyakorlat standard elemévé vált” (81.).

Mint a kettős spirál, az egzisztenciális tudattalan körülöleli minden emberi lény alfáját és ómegáját. „A bölcső egy szakadék fölött ringatózik” – írta Nabokov (1951) – „és a józan ész azt mondja nekünk, hogy létezésünk csupán egy röpke fénytörés két örökkévalóságnyi sötétség között. Bár e kettő egypetéjű ikerpár, az ember rendszerint nyugodtabban tekint a születés előtti szakadéokra, mint arra, amelyik felé tart” (1.).

Mi más felől érdemes megközelíteni az emberi lények univerzális szenvedésének megértését, ha nem a létezés furcsa tudatossága felől? Annak a homályos tudata felől, hogy életünk mindössze egy pillanat egy porszemen, amely értelmetlenül forog a Nap körül, ami maga is csak egy kicsit nagyobb porszem a kozmosz hatalmas, felfoghatatlan tereiben. Nem ez az emberi lét legjelentősebb ténye? A tudat természete teljességgel titokzatos marad. Az idegtudósok még a tudat definíciójában vagy a tudatos „én” meghatározásában sem tudnak megegyezni, mérni pedig még kevésbé tudják bármelyiket is. Nem tudjuk megmagyarázni, ahogy David Chalmers filozófus híres mondata megragadja, hogy hogyan válik az agy vize a tudat borává. Soha nem találtak fel tudományos műszert a tudat jelenlétének vagy hiányának kimutatására. Amit Otto Rank „a létezés tudatának” nevezett, úgy tűnik, megegyezik Chalmers öntudatra vonatkozó „nehéz problémájával”, amely megköveteli, hogy elmagyarázzuk, hogyan jelent meg az „én vagyok” első személyű tapasztalata a kozmoszban. Senkinek

fogalma sincs erről. Az öntudat misztérium marad, rejtélybe, sötétségbe burkolózik – akárcsak az egzisztenciális tudattalan. Talán eljön az idő, amikor már nem lesz szükség az „egzisztenciális” jelzőre, amikor „tudományról” beszélünk.

Rollo May halála óta Kirk Schneider fáradhatatlanul világít rá a Rollo „integratív” víziójában rejlő lehetőségekre a nagyobb pszichológiai közösségekben az Egyesült Államokban és világszerte, és szembeszáll azokkal, mint Seligman, akik továbbra is ellenségesek vagy legalábbis ambivalensek Rollo „tudománytalan” munkájával szemben. Ebben a küldetésben Schneider mentorának nyomdokaiba lép, aki az 1950-es évek közepén heves politikai csatákat vívott „Dávid és Góliát” harcában a freudi pszichiáterek azon szándékával, hogy megakadályozzák, hogy a klinikai pszichológusok „engedély nélkül gyakorolják az orvoslást”.

Schneider *Existential-Integrative Psychotherapy: Guideposts to the Core of Practice* (Schneider, 2008) című művéről szóló kritikájában Bruce Wampold (2008), vezető pszichoterápiás eredmény-kutató arra a következtetésre jutott, hogy az abban megfogalmazott integratív elvek „minden hatékony kezelés alapját képezhetik” (6.). Nagyon is úgy tűnik, hogy ezek az alapelvek lehetnek a pszichoterápia „közös nevezői” (Wampold és Imel, 2015). Wampold szerint a terapeuta személye számít, nem pedig az elméleti beállítottsága.

Schneider és Orah Krug munkája kiemelkedő szerepet kapott az Amerikai Pszichológiai Társaság által kiadott könyv- és videósorozat kidolgozásában (Schneider, 2009a; Schneider és Krug, 2017).

Shahar és Schiller (2016) Wampold elvárásait megerősítve azt állítják, hogy a 21. század első két évtizede során „a humanista-egzisztenciális mozgalom nemcsak a klinikai pszichológia erődjébe, hanem általában az akadémiai pszichológiába is beszivárgott, és csendesen, de rendíthetetlenül átvette az irányítást” (1.). Ez azt jelenti, hogy a mainstream akadémiai pszichológusokat áthatja Rollo May izzó szeretete a mítosz, a költészet, az irodalom, a zene és a művészet iránt? Ismerik vajon Otto Rank nevét? Merítenek Aiszkhülosz, Auden, Camus, Dosztojevszkij, Faulkner, Fitzgerald, Goethe, Kafka, Kierkegaard, Nietzsche, Schopenhauer vagy Wordsworth lélekkel teli bölcsességéből? Aligha. Ennek ellenére Rollo halála óta számos tanítványát ihlette meg irodalmi és filozófiai öröksége: Ed Mendelowitz (2008) karakterlélektani alkotásait, Louis Hoffman (2019) az egzisztencializmus keleti és nyugati perspektívája közötti hídról szóló írásait, Stephen Diamond (1996) daimónról szóló értekezéseit és Kirk Schneider (2009b) gondolatait az áhítatról.

De az esküdtszék még mindig nem döntött Rollo örökségét illetően, mivel az egzisztenciális szorongást továbbra is „enyhe pszichózis szindrómának”, a daimónt pedig „destruktív hangulatzavarnak” nevezik. Amíg a DSM prokrasztészi racionalitása irányítja az amerikai pszichoterápia pénzkereseti gépezetét, Otto Rank és Rollo May egzisztenciális tudattalanjának nem lesz helye a biztosítótársaságok számlázási gyakorlatában. „Úgy tűnik, mindannyian visszahőkölünk” az egzisztenciális tudattalantól – mondta Rank (1941) utolsó könyvében, a *Beyond Psychology*-ban, ami „a racionális elme túlértékeléséhez vezet, vagyis valamiféle megértéshez, amely csillapíthatja a félelmet” (Rank, 1941, 277.). Rank ennél is mélyrehatóbban úgy vélte, „nem elég látni” az egzisztenciális tudattalan jelentőségét, „és racionálisan rámutatni!

Ellenkezőleg, meg kell élni, és erre minden korszakban csak néhány ember mutatkozik képesnek. Ők a hősi típust képviselik – a kreatívtól eltérően –, mert az igazi hős az, aki túl mert lépni korának elfogadott »pszichológiáján« vagy ideológiáján» (14.). Rollo minden bizonnyal egyetértene.

A 21. század harmadik évtizedébe lépve, Amerikában nincsenek olyan, Rollo Mayhez hasonlóan briliáns közéletti értelmiségiek, akiknek – Abzug életrajzának ihletett címe alapján – megragadná egy teljes generáció érzületét „az amerikai pszichéről és lélekről”. Rollo May élete során és azon túl is visszavonhatatlan hatással volt tanítványaira, tisztelőire és utódjaira. Az biztos, hogy nem volt szent, de az amerikai pszichológia egyik leggeneratívabb alakja volt, aki méltósággal (és gyakran felháborodással) járult hozzá egy olyan terápiás vízió kialakulásához – figyelni meg Abzug –, amely bevezette a következő szavakat: szeretet, bátorság, felelősség, kreativitás – amely szavakkal sok amerikai él napjainkban is, amikor pszichéjéről és lelkéről, érzelmi és lelki életéről beszél.

William James méltó utódja, Rollo May a létezés alfájának és ómegájának életet-meghaladó felfedezője volt, nagylelkű mentor, szeretett spirituális tanító és ragyogó prózáiró – amerikai mester. Az *Archaikus Apolló-torzó* utolsó sorában Rilke azt sürgeti: „Változtasd meg élted!” Rollo soha nem volt *artiste manque* – örökké gyakorolta kreatív akaratának, daimónjának prométheuszi erejét, hogy megszülessen és folyamatosan újjászülessen. Bátorságának utolsó nagy lépéseként a „sebzett gyógyító” arra buzdította Robert Abzugot, hogy mutassa be Isten-szerű, Erősz által megsebzett életét teljes egészében, a chiaroscuro minden árnyalatával együtt. Amikor 1936-ban találkozott Otto Rankkal, Rollo May megérezte, hogy saját létezésével találkozik. Abzug hiteles életrajzának köszönhetően most már kiváltságos szemtanúi lehetünk annak, hogyan töltötte Rollo egyetlen szent és vad életét azzal, hogy elérje, hogy mindig elérje azt, hogy lelkének dadogása műalkotássá változik.

Dávid Patrícia fordítása

Felhasznált irodalom

Abzug, R. H. (2021). *Psyche and Soul in America: The Spiritual Odyssey of Rollo May*. Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/oso/9780199754373.001.0001>

Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. The Free Press.

Bilmes, R. (1978). Rollo May. In: R. S. Valle & M. King (Eds.), *Existential-Phenomenological Alternatives for Psychology* (54-60). Oxford University Press.

Diamond, S. (1996). *Anger, Madness, and the Daimonic*. SUNY Press.

Freud, S. (1916–1917). *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Ford. Hermann Imre. Gondolat, 1986.

- Hoffman, L.** (2019). *Existential Psychology East/West* (Revised ed.). University Professors Press.
- International Society for the Science of Existential Psychology** (2021). Retrieved September 1, 2021 from <https://www.issep.org/the-science-of-existential-psychology>
- Kaufman, S. B.** (2020). *Transcend: The New Science of Self-Actualization*. TarcherPerigee.
- Kramer, R.** (1996). Insight and Blindness: Visions of Rank. In: R. Kramer (Ed.), *A Psychology of Difference: The American Lectures* (3-47). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691216379-004>
- Kramer, R.** (2019). *The Birth of Relationship Therapy: Carl Rogers Meets Otto Rank*. Psychoszocial Press. <https://doi.org/10.30820/9783837974690>
- Lieberman, E. J.** (1985). *Acts of Will: The Life and Work of Otto Rank*. Free Press.
- Lieberman, E. J. – Kramer, R.** (2012). *The Letters of Sigmund Freud and Otto Rank: Inside Psychoanalysis* (G. Richter, Trans.). Johns Hopkins University Press.
- May, R.** (1940). *The Springs of Creative Living: A study of Human Nature and God*. Abingdon-Cokesbury Press.
- May, R.** (1958). The origin and significance of the existential movement in psychology. In: R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger (Eds.), *Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology* (3-36). Basic Books. <https://doi.org/10.1037/11321-001>
- May, R.** (1969). *Love and Will*. Norton.
- May, R.** (1975). *The Courage to Create*. Norton.
- May, R.** (1996). Foreword. In: Rank (Ed.), *A Psychology of Difference: The American Lectures* (xi–xii). Princeton University Press.
- Mendelowitz, E.** (2008). *Ethics and Lao Tzu: Intimations of Character*. University of the Rockies Press.
- Nabokov, V.** (1951). *Speak Memory: A Memoir*. Grosset & Dunlap.
- Nin, A.** (1966). *Diary (Vol. 1)*. Ed. G. Stuhlmann. Harcourt Brace Jovanovich.
- Rank, O.** (1929). *A születés traumája*. Ford. Frigyes Júlia. Budapest: Oriold és Társai, 2017.
- Rank, O.** (1932). *Art and Artist: Creative Urge and Personality Development* (C. F. Atkinson, Trans.). Knopf.
- Rank, O.** (1936a). *Will Therapy: An Analysis of the Therapeutic Process in Terms of Relationship* (J. Taft, Trans.). Knopf.
- Rank, O.** (1936b). *Truth and Reality: A Life History of the Human Will* (J. Taft, Trans.). Knopf.
- Rank, O.** (1941). *Beyond Psychology*. E. Hauser.

- Rank, O.** (1996). *A Psychology of Difference: The American Lectures*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691216379>
- Schneider, K. J.** (2008). *Existential-Integrative Psychotherapy: Guideposts to the Core of Practice*. Routledge.
- Schneider, K. J.** (2009a). *Existential-Humanistic Therapy Over Time*. [DVD set and online article]. American Psychological Association. Retrieved September 1, 2021 from <https://www.apa.org/pubs/videos/4310867>
- Schneider, K. J.** (2009b). *Awakening to Awe: Personal Stories of Profound Transformation*. Jason Aronson.
- Schneider, K. J. – Krug, T.** (2017). *Existential-Humanistic Therapy* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000042-000>
- Schneider, K. J. – May, R.** (1995). *The Psychology of Existence: An Integrative, Clinical Perspective*. McGraw-Hill.
- Seligman, M.** (2021). Agency in Greco-Roman philosophy. *The Journal of Positive Psychology*, 16(1): 1-10. <https://doi.org/10.1080/17439760.2020.1832250>
- Shahar, G. – Schiller, M.** (2016). A conqueror by stealth: Introduction to the special issue on humanism, existentialism, and psychotherapy integration. *Journal of Psychotherapy Integration*, 26(1): 1-4. <https://doi.org/10.1037/int0000024>
- Solomon, S. – Greenberg, J. – Pyszczynski, T.** (2015). *The Worm at the Core: On the Role of Death in Life*. Random House.
- Wampold, B.** (2008). Existential–integrative therapy comes of age [Review of Existential–Integrative Psychotherapy: Guideposts to the Core of Practice]. *PsycCRITIQUES*, 53(6). <https://doi.org/10.1037/a0011070>
- Wampold, B. E. – Imel, Z. E.** (2015). *The Great Psychotherapy Debate: The Evidence for What Makes Psychotherapy Work* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203582015>